

Karlo Mikić*

Dostojanstvo nedostojno razuma: analiza i kritika teorijskog utemeljenja ljudskog dostojanstva

SAŽETAK

Rad teži kritički preispitati koncept intrinzičnog dostojanstva čovjeka kao osobe, tj. esencijalistički pristup njegovog opravdanja, zbog dojma njegove teorijske neutemeljenosti i arbitrarne ograničenosti. Nakon kratkog ocrtavanja samoga pojma putem jezične analize i dominantnih primjera povijesne upotrebe, drugi dio rada zauzima polemičko stajalište naspram Kantovog određenja dostojanstva, zbog njegovog značaja kao vodeće pozicije unutar rasprave o dostojanstvu, a zatim i spram same ideje intrinzičnosti ljudskog dostojanstva uopće. Naposljetku, u radu se tvrdi kako je tako shvaćen pojam dostojanstva racionalno neobranjiv i moguć jedino kao predmet vjere, te da čak i ako se kao takav prihvati, pod uvjetima svoje konstitucije i prema kriterijima svoje primjene nužno mora biti proširen na neodređen skup ostalih ne-ljudskih živih bića koja te kriterije zadovoljavaju.

Ključne riječi: ljudsko dostojanstvo, racionalnost, moralnost, specizam, biocentrizam.

1. Uvod

Glavna teza ovog rada tiče se pojma *ljudskog dostojanstva* i iz njega izvedenog pojma *ljudskih prava*, spram čijeg će utemeljenja biti zauzeto negativno stajalište. Držim da su najvažnija dosadašnja teorijska opravdanja tih pojmova (a) nedovoljna, iz razloga što sadržaj i opseg tih pojmova nisu usklađeni; i (b) pogrešna, jer se zasnivaju na kritički neispitanim principima i nekim baštinjenim vjerovanjima kojima manjka pravih razloga.

* Adresa za korespondenciju: Karlo Mikić, Božidara Magovca 63, 10010 Novi Zagreb, Hrvatska. E-pošta: covek_od_ideje@hotmail.com.

Zbog izuzetno ograničenog formata ovog rada mnoga važna mjesta iz relevantne literature neće moći biti izražena, ali je zato uložen trud u jezgrovito ocrtavanje glavnih pozicija i ključnih argumenata. Slijed izlaganja ide od semantičke analize pojma dostojanstva, preko kratkog prikaza razvoja pojma ljudskog dostojanstva unutar zapadne misli, do suvremene rasprave. Najvažnije će pozicije pritom biti podvrgnute kritici s obzirom na fundamente na kojima zasnivaju pripadajuće teorije o dostojanstvu, gledajući na konceptualnu analizu, s jedne strane, te odnos prema recentnim spoznajama iz prirodnih znanosti, s druge strane. Naposlijetku će se osloviti jedna funkcionalna alternativa pojmu ljudskog dostojanstva, u svrhu teorijskog etabliranja zajedničkog nazivnika svih ljudi, ali i mnogo šire.

2. Pojam dostojanstva

Hrvatske riječi ‘dostojanstvo’ i ‘dostojnost’ dolaze od glagola ‘dostajati’, u značenju ‘biti dovoljan, ‘toliko da više ne treba’, tj. odgovarati određenoj mjeri. Dostojnost označava prikladnost nečega nečemu drugome, najčešće nečemu visoko vrednovanom, a dostojanstvo je stanje onoga što ili onoga koji čemu pristaje ili dolikuje¹. Dostojanstvo je, stoga, u dvostrukom smislu relacija: ono označava (a) srazmjer (najčešće) nekoga i nečega, te (b) odnos tog srazmjera s obzirom na ostale elemente unutar neke ljestvice vrijednosti. Kada se kaže da je netko dostojan nekoga ili nečega, uvijek se ima u vidu kriterij njegove dostojnosti i njegov odmak, razliku, odijeljenost od drugih koji taj kriterij ne zadovoljavaju. Stoga se dostojanstvo i vrijednost nekome pripisuju s obzirom na svrhu koja se u njega pretpostavlja i prikladnost za njeno ispunjenje, da njoj odgovara, za nju vrijedi.

Kada pogledamo odgovarajuću latinsku imenicu ‘dignitas’, primjećujemo sličnu upotrebu: „primjerenost, vrijednost, poseban položaj, važnost, poštovanje, čast“, što možemo razvrstati u tri povezana, iako različita smisla: (a) unutarnja vrijednost, korisnost, podobnost, cijenjenost; (b) položaj, status; (c) izrazitost, dojmljivost, posebnost stila, držanja, ponašanja (Shershow, 2014: 31). Iako naivni pojam dostojanstva, kako vidimo, pretpostavlja njegovu mjerljivost – pa stoga i relativnost – pojam korišten u etici i pravu najčešće se određuje kao nemjerljiva, nepovrediva i apsolutna kakvoća. Tako ljudsko dostojanstvo u *Općoj deklaraciji o pravima čovjeka* Ujedinjenih naroda biva *urođeno, nerazdvojivo, neutuđivo i jednako za sve* (Lewis, 2007: 97). Nasuprot tome, povijest zapadne misli (i politike) pokazuje da ono nije bilo uvijek tako shvaćano.

1 Vidi Hrvatski jezični portal na „hjp.znanje.hr“, natuknice: dostojan, dostajati, dosta.

3. Povijest i suvremenost pojma dostojanstva

Klasici antičke grčke filozofije nisu poznavali ideju opće ljudske vrijednosti. Ona se pojavljuje tek s rimskim stoicizmom u obliku univerzalne povezanosti ljudi u participaciji na kozmičkom racionalnom principu, općem logosu ili bogu. Kako su ljudi jedini od svih živih bića bili obdareni umom, oni su kao vrsta zauzimali najviše mjesto u hijerarhiji bića. Ipak, kod Cicerona vidimo da je čovjekovo dostojanstvo ograđeno određenim načinom držanja i života, ispod kojeg čovjek živi poput zvijeri, nedostojan svojeg dostojanstva (Shershow, 2014: 60). Ono je, dakle, idealne, a ne puko realne naravi i stoji nad čovjekom kao zadatak.

Judeo-kršćansko gledište također ljudima univerzalno pridaje posebno mjesto u svojoj ontologiji, zbog načinjenosti čovjeka prema slici Božjoj. Iako je to prvobitna osnova ljudskog dostojanstva, čovjek u kršćanstvu biva zaklonjen padom u stanje grijeha, što se pročišćava krštenjem i inkarnacijom Boga u ljudski oblik, čime čovjek poprima novo dostojanstvo (Lewis, 2007: 94). Toma Akvinski, nasuprot tome, čovjekovo dostojanstvo ne određuje teološki, nego filozofski: čovjek je dostojanstven jer je stvoren kao osoba, naročita supstancija obdarena racionalnom naravi, koja je po sebi apsolutno vrijedna. Doduše, pad u grijeh može ga učiniti opasnim za ljudsku zajednicu, dovodi ga u ropsko stanje zvjeradi, pa ga je u tom slučaju, zbog zdravlja cjeline, dopušteno, pa čak i pohvalno, odstraniti.

Pico della Mirandola, pisac renesansnog djela *Govor o čovjekovu dostojanstvu*, koncipira dostojanstvo kao dar koji Bog namjenjuje isključivo čovjeku. Neodređenost i otvorenost čovjekove prirode čini čovjeka slobodnim postati što god je njegova volja, tako da se može „srozati u dubinu koja je upravo životinjska, ali se može uzdići sve do božanskih visina“ (Macan, 1992: 69).

Francis Bacon čovjeku pridaje dostojanstvo zbog dostojanstvene sposobnosti spoznaje, jer „zapovijedanje nad znanjem još je više od zapovijedanja nad voljom: jer to je zapovijedanje nad razumom, uvjerenjem i shvaćanjem čovjeka, koje je najviši dio uma i daje zakon samoj volji“ (Shershow, 2014: 77). Spoznaja posjeduje posebnu kakvoću, a to je suverenost nad razumijevanjem, što je temelj svakog dostojanstva, a njena moć nadilazi sve druge.

Immanuel Kant pravi zaokret od puko metafizičkog značenja dostojanstva prema bitno etičkom značenju. Za njega „čovjek i uopće svako umno biće *egzistira* kao svrha sama o sebi, *ne samo kao sredstvo* za proizvoljnu upotrebu (...) nego se svagda mora smatrati *ujedno kao svrha* u svim svojim djelovanjima“ (Kant, 1953: 191). Svaki čovjek prožet je jednakim dostojanstvom zbog svoje inteligibilne naravi koja mu omogućuje da svoj um koristi praktično, tj. da postupa ćudoredno, određujući svoju čistu dobru volju (slobodnu od svakog empirijskog nagnuća) samom općom formom

zakonitosti. Takva je zakonitost sintetičko načelo koje spoznajemo *a priori*, a naziva se *imperativom*, zbog svoje naredbodavnosti, koji je kategoričan – jer apodiktički vrijedi za sva umna bića, pod svim mogućim okolnostima. Budući da je taj princip zasnovan na metafizičkom pojmu umnog bića, za razliku od antropološkog pojma čovjeka (ili njegove prirode), on je transcendentalni uvjet čovjekova postupanja. Stoga čovjek kao umno biće, tj. kao svrha po sebi, može sebi postavljati daljnje svrhe unutar okvira samozakonodavne zajednice umnih bića, ili carstva svrhâ, te kao takav jedini kao osoba ima vrijednost, dok sve ostalo pod određenjem stvari dobiva tek cijenu. Njemu se kao takvom nužno mora pripisati paradoksalna ideja slobode, putem koje čovjek – pored prirodnog kauzaliteta kojime je kao pojava svezan – započinje nove, samim sobom uvjetovane uzročne lance. Zbog te mogućnosti za moralno postupanje čovjek posjeduje autonomiju, koja mu pridaje dostojanstvo da djeluje samo po vlastitim, čisto praktično-umnim zakonima. No i pored toga, „carstvu svrha samih po sebi možemo pripadati kao članovi samo onda, ako se pažljivo vladamo prema maksimama slobode, kao da su one zakoni prirode“ (Kant, 1953: 226).

Unutar aktualnih rasprava o dostojanstvu čovjeka najčešće su zauzimate pozicije one o inherentnosti dostojanstva, na temelju čovjekove samosvijesti, racionalnosti, slobode i moraliteta, dakle, prikazane pozicije, ali argumentirane pomoću prirodnih znanosti. S druge strane, utilitarne etike, npr. ona Petera Singera, za kriterij dostojanstva i moralne vrijednosti često uzimaju kapacitet za patnju i užitak (Lee, George, 2009: 288).

4. Opravdanost pojma dostojanstva?

Vidjeli smo da pojam čovjekovog dostojanstva dolazi iz jedne duge tradicije zapadnog mišljenja koje um, tj. racionalnost i preko nje izvedenu sposobnost za slobodan izbor, shvaća kao nešto samo po sebi vrijedno. Um, tradicionalno shvaćen, jest moć intelekcije općosti i donošenja općih sudova; on mimo nepreglednih empirijskih pojedinačnosti iznjedruje univerzalne principe i pravila, apstraktne i odvojene od konkretnih jedinki koje su im podvrgnute, jer je unutar sfere čistog, inteligibilnog bivstva, on kao njegov korelat ontološki nadređen. Moja tvrdnja, usmjerena na takvo stajalište, jest da um ne zahvaća ono univerzalno, jer to univerzalno ne postoji. Najviše što se može reći jest da on pomoću pojedinačnosti konstruira ono opće. Držim da je prethodno navedeno gledište zastarjelo i u lošem smislu „metafizičko“, jer naslijeđene i neispitane pojmove sklapa iz varljivih intuitivnih predodžbi i sublimiranih svakodnevnih želja, a potom iz tih pojmova deducira ono što je samo u njih unaprijed upisalo. Ono je također oprečno rezultatima kognitivnih znanosti, neurobiologije i kognitivne psihologije,

koji se ne smiju previdati.² Imajući to u vidu, možemo zaključiti da ni ljudi ne zadovoljavaju vlastite standarde racionalnosti i slobode, koji bi ih trebali kao vrstu radikalno i asimetrično uzdići iznad ostatka životinjskog svijeta. Nasuprot tome, čini se da ono što nam, nakon kritičkog ispitivanja naših kognitivnih sposobnosti, ostaje svojinom – s razlikom u stupnjevima – dijelimo barem s našim najbližim evolucijskim rođacima, *hominidima*, drugim pripadnicima viših primata, kao i s drugim pripadnicima razreda sisavaca, pa i nekim pticama ili oktopodima.

U ovom dijelu rada bavit ću se stoga dvjema tvrdnjama: (1) da dostojanstvo, kvalificirano kao općeljudski atribut, može teorijski biti predloženo samo kao inherentno svojstvo ljudske prirode (jer dostojanstvo koje se empirijski stječe ne može biti bezuvjetno aplicirano na sve ljude), ali da kao takvo u strogom smislu ne može biti obranjeno; te (2) čak i ako želimo bez dovoljnog utemeljenja postulirati takvo dostojanstvo, ne možemo ga svojatati, isključujući iz njega ostale ne-ljudske životinje.

(1) U korist prve tvrdnje poslužit ću se dvostrukom argumentacijom: teza (1.1) upravljena je prema Kantu i kantovskom izvođenju dostojanstva, dok je teza (1.2) koncipirana na općoj podlozi logike pojmova.

(1.1) Prvenstveno se želim pozabaviti idejom apsolutne dužnosti, tj. kategoričkog imperativa, „koji djelovanje proglašava kao objektivno nužno po sebi, bez odnosa prema nekoj namjeri“ (Kant, 1953: 177). Kant u njemu, kao što je već rečeno, ostavlja samo formu zakona, tj. opće važenje i on stoga mora polučiti ispravno djelovanje pod bilo kojim okolnostima. Ta tvrdnja ima kako formalnu, tako i materijalnu slabost.

(a) Nije kontradiktorno ideji zakona da regulira pojedinačnost, jer zakon, kao i pravilo po sebi, nema neko odijeljeno svojstvo koje ga čini zakonom, izvan društvene i jezične prakse pokoravanja i poštovanja, pa tako možemo zamisliti zakon koji bi se trebao primijeniti isključivo na neku zadanu pojedinačnost i samo u nekom zadanom vremenu. Ono što ga čini zakonom jest naredbodavna snaga i autoritet koji mu se pridaje. Uz to, sam uvjet poopćivosti maksime ostavlja mjesta raznim dvojabama: npr., možemo zamisliti nekoga dovoljno tvrde volje da odluči činiti nešto što bi mu moglo smetati kada bi postalo opće pravilo djelovanja, ali tko usprkos tome inzistira na svojoj volji – u tome nema protuslovlja. Da i ne govorimo o mogućnosti psihopata koji želi ubijati, ali nema problema s time da bude ubijen, i slično. Čak i da se mogućnost izvršenja maksime ukine njenim poopćenjem, ne možemo govoriti o protuslovlju unutar volje, jer se volja izvršava u primjerima pojedinačnih htijenja,

2 Prema načelu „Occamove britve“, fenomene i koncepte trebali bismo objašnjavati sa što manje novih elemenata koji, ako ih uopće uvodimo, trebaju proizlaziti iz etabliranih disciplina i sustava znanja. Jedan takav pokušaj objašnjenja nekih „ireducibilnih“ ljudskih fenomena nalazim u članku Paula Thagarda „Creative Intuition: How Eureka Results from Three Neural Mechanisms“ (Thagard, 2014).

od kojih je svako jednokratno vezano uz svoj objekt, pa se protuslovlje može smjestiti u osobu, ali to tada u najgorem slučaju postaje mana moći suđenja, a ne logička nemogućnost.

(b) Materijalna slabost ovisi o primjerima koje možemo naći unutar pretpostavljene kantovske moralnosti, a koji bi je doveli do apsurdnih posljedica. Tako se maksima o nedopustivosti laži, iako lukavo kazuistički obranjena u Constantovom prigovoru,³ slama ako situaciju ograničimo na zamišljenih posljednjih troje ljudi na svijetu (i pretpostavku da nigdje u svemiru nema drugih umnih bića) na malenom pustom otoku, gdje snažniji od dvojice muškaraca, uma pomračenog ljubomorom, dolazi s oružjem na vrata drugom, koji skriva posljednju ženu i pita ga skriva li se ona kod njega, s jasnom namjerom da je ubije. Lomi li se moralni zakon s prijetnjom nestanka umnih bića koja ga omogućuju? Je li onda dopuštena prerogativa suspenzije partikularnog imperativa zakona, u svrhu očuvanja njegove buduće općenitosti? Na ovom principu moguće je sazdati mnoštvo drugih primjera koji u pitanje dovode i druge maksime.

No, recimo da navedeni problemi nisu presudni i na čas ih zanemarimo. Kamen spoticanja u Kantovoj teoriji dostojanstva pojavljuje se s micanjem njezina ugaonog kamena – a to je apodiktičnost moralnog zakona. Kategorički je imperativ zapravo prikriveno hipotetičan, a dobiven je neopravdanim spajanjem ideje uma ili racionalnosti te vrijednosnog pojma svrhe, položenog preko bitka umnog bića, što je slučaj skoka od „jest“ ka „treba“. Nema ništa samorazumljivo u pretpostavci da umnih bića treba biti i da ona posjeduju naročitu vrijednost, bilo relativnu ili apsolutnu; ona iziskuje dokaz, a on se nikada ne daje. Nagon za samoodržanjem, uzdignut na potenciju zajednice umnih bića, ušuljao se u „čisti um“ na stražnja vrata. Tako npr. zabrana samoubojstva ima smisla samo ako se utvrdi da postoji jasna dužnost življenja ili opstanka umnih bića. Njihova „samosvrhovitost“ i „apsolutna vrijednost“ u Kantovoj apoteozni umnosti samo je zakriveni oblik samoljublja, volje za životom, koja je izvor i gorivo moralnog zakona – jer kada bi iščezlo htijenje za *sese conservare*, sav bi moral postao neinteligibilan, kako „autonomni“, tako i „heteronomni“.

Moralnost je za Kanta čudan pojam konzistentnosti volje s predodžbom uma kao principa nužnosti i univerzalnosti, a kao takva nije ni bezinteresna, ni bezuvjetno opravdana, a kamoli poželjna. Česta je poteškoća s filozofima njihova tendencija da svojim fetišem uma i idolom nužnosti pokušavaju silovati stvarnost, koja takva stvorenja ne može primiti u sebe.

(1.2) Nadalje bih htio ukratko izložiti argument protiv ideje intrinzične ili apsolutne vrijednosti i samosvrhovitosti razuma, koji shvaćam kao moć uma da primjećuje veze

3 Usp. spis Immanuela Kanta „O tobožnjem pravu na laganje iz čovjekoljublja“ (Kant, 2000: 155–161).

među svojim predmetima i o njima formira logičke sudove.⁴ Može se reći da razum ima vrijednost po sebi, jer tek po njemu formiramo ostale vrijednosti. Tome prigovaram da vrijednosti ne formiramo razumom, nego ih pridajemo prema potrebama (a ne želimo tvrditi da su potrebe vrijedne po sebi) kojima određeni predmeti odgovaraju i u odnosu na njih ih zato promatramo kao vrijedne, a razumom tek zahvaćamo tu i slične relacije, te ih rangiramo u skladu s glavnim i okvirotvornim htijenjima. Razum ne poznaje nikakvih vrijednosti, a racionalnost samo izvlači posljedice, pa bi bez htijenja, strasti, žudnji i afekata na aksiološkom planu nastala praznina. Međutim, logički je bitno to da sama ideja vrijednosti po sebi ne dopušta obrazlaganje. Pitati zašto je nešto vrijedno po sebi značilo bi tražiti razlog koji zasniva vrijednost i samim tim negirati njenu samouspostavljenost. Odgovoriti na to pitanje značilo bi odgovoriti zašto to nije vrijednost po sebi. Dakle, odgovora zapravo nema. No čak i kada bismo prihvatili tautološko obrazloženje vrijednosti po sebi, nečije znanje njoj ne bi moglo ništa pridonijeti, tj. nešto uvijek mora već unaprijed važiti kao vrijedno, pa time ukida samu mogućnost pitanja (koje ipak postoji), kao što ukida i smislenost pojma, jer bi nešto apsolutno vrijedno tada bilo takvo i unutar univerzuma čiji bi bilo jedini član. Reći da nešto ima apsolutnu vrijednost znači pozivati na bezuvjetnu vjeru, koja se može bez razloga (ali iz određenih motiva) prihvatiti ili ne. Što se, pak, tiče koncepta samosvrhovitosti, on je u strogom smislu *contradictio in adjecto*, jer nešto ne može biti svoja svrha, jer već jest ono samo.

(2) Uzmimo sada, u smislu neobrazložene vjere, čovjekovo intrinzično dostojanstvo i vrijednost prema najčešće navođenim kriterijima (a) samosvijesti, (b) tvorenja apstraktnih koncepata i vjerovanja, (c) racionalnosti i inteligencije, (d) jezika, (e) društvenog života, (f) mogućnosti učenja iz prošlih iskustava i planiranja budućnosti, (g) generacijskog prenošenja znanja (tj. kulture), (h) biranja između više alternativa, (i) interpersonalnih emotivnih stanja (npr. sram ili ljubav) itd., zbog kojih čovjeka smatramo „osobom“. Ako ne želimo biti nekonzistentni, tada osobnost na temelju istih kriterija moramo pripisati i mnogim drugim životinjskim vrstama (ako ih zadovoljavaju⁵), a po njoj i

4 Usp. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/reason> (točka 2) ili <http://www.merriam-webster.com/dictionary/reason>.

5 Zbog zahtjeva sažetosti samo ću navesti, bez zalaženja u sadržaj, neke od recentnih članaka i drugih publikacija u prilog tezi o zadovoljenju kriterija za osobnost. Slova ispred radova označavaju odgovarajuće kriterije navedene u tekstu rada: (a) Rocco J. Gennaro, „Animals, Consciousness, and I-thoughts“; David DeGrazia, „Self-Awareness in Animals“ (oba u: Robert W. Lurz /ur./, *The Philosophy of Animal Minds*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, str. 184–200 te 201–217); (b) Judith Goodenough, Betty McGuire, Elizabeth Jakob, *Perspectives on Animal Behaviour*. New York: John Wiley & Sons, str. 91–99; Christopher Krupenye et al., „Great apes anticipate that other individuals will act according to false beliefs“ (*Science*, god. 354 /2016/, br. 6308, str. 110–114); (c) Hiroshi Yamada et al., „Thirst-dependent risk preferences in monkeys identify a primitive form of wealth“ (*Proceedings of the National Academy of Sciences*, god. 110 /2013/, sv. 39, str. 15788–15793); Frans de Waal, *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?*. New York, London: W. W. Norton & Co., 2016; (d) Andrew McAninch et al., „Animal Communication and Neo-Expressivism“ (u: R. W. Lurz /ur./, *The Philosophy of Animal Minds*, str. 128–144); Kate Arnold, Kurt Zuberbühler, „Language Evolution: Semantic Combinations in Primate Calls“ (*Nature*, god. 441 /2006/, sv. 303, str. 303); Sue Savage-Rumbaugh et al., „Empirical Kanzi: The Ape Language

dostojanstvo i prikladna prava koja iz njega izvire,⁶ inače bi taj pojam bio proizvod iracionalne pristanosti jednoj vrsti nauštrb drugih vrsta, tj. specizam. Prema tome, nemamo nikakva opravdanja za izuzimanje golemog broja ne-ljudskih životinja iz sfere naših moralnih obzira, pogotovo kada pomislimo da su neki od nas, ne tako davno, na osnovi sličnih „razloga“ neke druge među nama držali nedostojnima oznake „osoba“ i poštovanja skopčanog s time. Možda je vrijedno spomenuti kembriđzsku *Deklaraciju o svijesti*, javno obznanjenu 7. srpnja 2012. u kojoj stoji sljedeće:

„Čini se da izostanak neokorteksa ne priječi nekom organizmu iskustvo afektivnih stanja. Konvergentni dokazi pokazuju da ne-ljudske životinje imaju neuroanatomske, neurokemijske i neuropsihološke supstrate svjesnih stanja zajedno s kapacitetom za pokazivanje intencionalnih ponašanja. Posljedično, težina dokaza ukazuje na to da ljudi nisu unikatni u posjedovanju neuroloških supstrata koji generiraju svijest. Ne-ljudske životinje, uključujući sve sisavce i ptice, uz mnoga druga stvorenja, uključujući hobotnice, također posjeduju te neurološke supstrate.“ (*The Cambridge Declaration on Consciousness*, 2012)

5. Zaključak

Iako ovdje nisam ispitivao ideju ljudskog dostojanstva kao nečega podložnog stjecanju (što bi na neki eminentniji način omogućilo upravo napuštanje nekih od dosadašnjih uvjerenja koja smo od praskozorja civilizacije vukli sa sobom poput balasta, zbog nedovoljne sigurnosti i zrelosti razuma, kojim se toliko dičimo), to za izvršenje nauma u podlozi ovog rada i nije bitno, jer se ideja ljudskog dostojanstva postavlja kao ljestvica koju se može doseći, a ne kao univerzalna i nepovrediva osnovna svojina. Pored toga, želim se još kratko osvrnuti na ideju dostojanstva i samosvrhovitosti života, koju možemo naći primjerice kod Fritza Jahra, Alberta Schweitzera ili Hansa Jonasa (Jurić, 2015: 36–40). Smatram je varijacijom kantovskog argumenta

Controversy Revisited“ (*Skeptic*, god. 15 /2009/, sv. 1, str. 25); (e) Thomas R. Zentall, „Mental Time Travel in Animals: A Challenging Question“ (*Behavioural Processes*, god. 72 /2006/, sv. 2, str. 173–183); (f) Daniel Y. Takahashi et al., „Coupled Oscillator Dynamics of Vocal Turn-Taking in Monkeys“ (*Current Biology*, god. 23 /2013/, sv. 21, str. 2162–2168); (g) Luke Rendell, Hal Whitehead, „Culture in Whales and Dolphins“ (*Behavioral and Brain Sciences*, god. 24 /2001/, sv. 2, str. 309–324); (h); Helen Steward, „Do Animals Have Free Will?“ (*The Philosophers' Magazine*, god. 68 /2015/, sv. 1, str. 43–48); (i) Marina Davila-Ross et al., „Aping Expressions? Chimpanzees Produce Distinct Laugh Types When Responding to Laughter of Others“ (*Emotion*, god. 11 /2011/, sv. 5, str. 1012–1020); Bernd Heinrich, *Mind of the Raven: Investigations and Adventures with Wolf-Birds*. New York: HarperCollins Publishers, 2007; Deborah Custance, Jennifer Mayer, „Empathic-like responding by domestic dogs (*Canis familiaris*) to distress in humans: An exploratory study“ (*Animal Cognition*, god. 15 /2012/, sv. 5, str. 851–859); Carl Safina, *Beyond Words: What Animals Think and Feel*. New York: Henry Holt and Company, 2015; Dacher Keltner, Brenda N. Buswell, „Embarrassment: Its Distinct Form and Appeasement“ (*Psychological Bulletin*, god. 122 /1997/, sv. 3, str. 250–270).

6 To nije bez presedana; npr. pravo *habeas corpusa* Vrhovni sud Argentine dodijelio je 2014. Sandri, ženki orangutana, koja je potom puštena na slobodu iz zoološkog vrta u Buenos Airesu.

za dostojanstvo i kao takvu, podložnu danaj kritici. No, iako to smatram teorijski neopravdanim, kao praktični nazor držim to vrlo plemenitim. Takav bi se pojam dao braniti s teološkog stajališta, ali u čisto racionalnom diskursu takvom pothvatu nema mjesta. Bez obzira na to, sveobuhvatna namjera takve ideje gubi malo ili ništa nestankom svoje teorijske podloge, jer logički je svejedno, zbog relacijske prirode pojma, pripisuje li se dostojanstvo životu kao cjelini ili ničemu uopće, a u praktičnom smislu – ako nema dostojanstva, nema ni njegove zloupotrebe.

Uz to, moram iznijeti i jednu metodološku opservaciju. Razne linije obrane ideje ljudskog dostojanstva u suvremenim raspravama čine mi se unaprijed osuđenima na propast jer se zatvaraju unutar okvira npr. neo-tomizma ili neo-kantovstva, čije su pretpostavke i temeljne kategorije (jednih više nego drugih) ograničene i odsječene epohalnim razlikama u nesumjerljivim paradigmatama znanstvenog shvaćanja svijeta i čovjeka.

Za kraj, naglasio bih da se nadam da nam u skorijoj budućnosti kao vrsti neće više trebati toliko mnogo fikcija, od kojih je dostojanstvo tek jedna, koje nas simboličkom moći čuvaju od toga da se međusobno ne poubijamo, jer to je, kaže se, „nedostojno čovjeka“. Riječima Daniela Dennetta, „ideja da sva naša stremljenja i ljubav, naša čežnja i žaljenje, strahovi i nade, ovise o nekom tajnom sastojku, nekom grumenu posebnosti otpornom na znanost, koji prkosi zakonima prirode, gotovo je djetinjast trik“ (Dennett, 2008: 32). Iako se od ostatka životinjskih vrsta na Zemlji razlikujemo za koju potenciju, to nije – i nikada neće biti – korijenska razlika. Za razliku od toga, sa svim vrstama dijelimo jednake fiziološke granice. Zato završavam citatom jednog od posljednjih filozofa koji su u nepreglednom diverzitetu uspijevali sagledati određeno jedinstvo:

„Način da se suzbije mržnja i prijezir zasigurno nije u potrazi za pretendiranim ljudskim ‘dostojanstvom’, već upravo suprotno, u tome da se zauzme stajalište sućuti i suosjećanja.“ (Schopenhauer, 1974: 202)

LITERATURA

1. Dennett, Daniel C. (2008): „How to Protect Human Dignity from Science“, u: Barbara T. Lanigan (ur.), *Human Dignity and Bioethics*. New York: Nova Science Publishers, str. 29–41.
2. Jurić, Hrvoje (2015): „From the Notion of Life to an Ethics of Life“, *Synthesis philosophica*, god. 30 (2015), sv. 1, str. 33–46.
3. Kant, Immanuel (1953): *Dvije rasprave*. Zagreb: Matica hrvatska.
4. Kant, Immanuel (2000): *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
5. Lee, Patrick; George, Robert P. (2008): „The Nature and Basis of Human Dignity“, u: Barbara T. Lanigan (ur.), *Human Dignity and Bioethics*. New York: Nova Science Publishers, str. 285–301.
6. Lewis, Milton (2007): „A Brief History of Human Dignity: Idea and Application“, u: Jeff Malpas, Norelle Lickiss (ur.), *Perspectives on Human Dignity: A Conversation*. Dordrecht: Springer, str. 93–105.
7. Macan, Ivan (1992): „Čovjek i njegovo dostojanstvo: razmišljanje o ljudskim pravima“, *Obnovljeni život*, god. 47 (1992), sv. 1, str. 67–75.
8. Schopenhauer, Arthur (1974): *Parerga and Paralipomena, Vol. 2*. Oxford: Clarendon Press.
9. Shershow, Scott Cutler (2014): *Deconstructing Dignity: A Critique of the Right-to-Die Debate*. Chicago: The University of Chicago Press.
10. Thagard, Paul (2014): „Creative Intuition: How Eureka Results from Three Neural Mechanisms“, u: Lisa M. Osbeck, Barbara S. Held (ur.), *Rational Intuition: Philosophical Roots, Scientific Investigations*. New York: Cambridge University Press, str. 287–306.
11. *The Cambridge Declaration on Consciousness* (2012): Francis Crick Memorial Conference on Consciousness in Human and non-Human Animals, Churchill College, University of Cambridge, 7. 7. 2012., <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>.

Dignity unworthy of reason: analysis and criticism of theoretical grounding of human dignity

ABSTRACT

This paper wants to undertake a critical examination of the concept of intrinsic human dignity, i.e. the essentialist approach of its justification, because its theoretical foundations seem to be poor and arbitrary in its definition. After a brief presentation of the concept by the means of lexical analysis and dominant examples of its historical usage, the second part of the paper assumes a polemic standing against Kant's notion of human dignity, because of his significance as a founder of the leading position in the current debate, and then against the idea of the intrinsic human dignity itself. In conclusion, the paper argues that concept of human dignity defined in that manner is rationally undefendable and only possible as a subject of unwarranted belief; and furthermore, if it should be accepted as such under the conditions of its constitution and by criteria of its application, it would be necessary to expand the notions extent over an undetermined class of other sentient non-human living beings who satisfy those criteria.

Key words: human dignity, rationality, morality, speciesism, biocentrism.